

УДК 37.037

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАСОБІВ МИСТЕЦТВА У ВИХОВАННІ КУЛЬТУРИ СТОСУНКІВ СТАТЕЙ

І.В. Мезеря

В статті аналізуються можливості основних засобів мистецтва у вихованні стосунків статей у старшокласників. Констатується величезний виховний потенціал видатних художніх творів у підготовці молоді до життя.

Ключеві слова: стосунки статей, культура, виховання особистості.

Величезну роль у вихованні особистості, в розвитку її моральних почуттів і моральної свідомості покликане відіграти мистецтво. Рано чи пізно воно входить у життя кожного, і тоді виникає єднання особистості як з художнім, так і з моральним досвідом людства. Світ починає немовби обертатися перед її «духовним оком», повертаючись до неї раніше невидимими або непомітними гранями, закликаючи мислити і відчувати. «Молодь, набуваючи свого першого досвіду щастя і знання життя, подорожує «країною інших», знаходячи, як міфічний Нарцис, своє віддзеркалення, але не в романтичному озері, а в уявному світі». Людина стає причетною до морального досвіду інших, «приміряючи» його на себе, вправляючись у виходах за межі свого емпіричного «Я».

Особливо дієвим засобом щодо розвитку культури моральних почуттів є мистецтво. Спілкування з образами мистецтва йде як через емоційні, так і через інтелектуальні канали. Тому тут більш ніж де-небудь важливо, щоб людина залишалася «відкритою системою», схильною до різноманітності душевного потенціалу. «Культура уяви», яка розвивається під впливом образів мистецтва, дозволяє відчути переваги власного прилучання до культурних сил людства. Розвинена уява дозволяє виходити за межі елементарних, вузькопрактичних потреб, обіцяє "злиття з тим прекрасним, що міститься в чийось, не наших, думках, діяннях або особистостях Уява – кращий засіб морального вдосконалення» [13, с.417].

Педагогічний потенціал мистецтва вивчається досить давно, але останнім часом ці дослідження вийшли на новий рівень наукового аналізу. У наукових розвідках Г. Шевченко, В. Бутенко, Н. Миропольської та інших всебічно розглядається питання впливу змісту, форми, специфічних засобів взаємодії мистецтва із внутрішнім світом учнів.

Духовний світ людини – це перш за все численні і безперервні переживання. Почуття пронизують все світорозуміння людини, забарвлюють його в ті чи інші емоційні тони. За виразом К. Ушинського, ніде особистість не виявляється так цілісно, як у почуттях: «у них чується характер не окремої думки, не окремого вирішення, а вирішення всього змісту душі нашої та її ладу». Іншими словами, у почуттях виражається вся повнота людського буття.

Ми нерідко недооцінюємо роль почуттів у нашому житті. Захоплені НТР, заглиблені у світ інформації ми взагалі почали вважати логічне мислення єдиним гідним сучасної людини, а емоції (емоційно-асоціативне мислення) чимось атавістичним. Присвятивши всі сили розвитку в мисленні учнів раціональної, логічної основи, ми часто припиняємо звертати увагу на розвиток їхніх почуттів.

Відсутність вихованості почуттів з дитинства дає себе знати в дорослій людині, особливо в такій сфері, як стосунки статей, дружба, любов. Культуру почуттів слід розвивати з дитинства, і це можливо зробити шляхом прилучення учнів до багатющого досвіду людських почуттів, накопичених у мистецтві.

Будь-яке людське почуття знаходить у мистецтві своєрідний характер. У мистецтві почуття збагачене художньо-естетичною уявою, фантазією, інтуїцією, взятими у формі образності, саме через емоційно-образне переживання мистецтво впливає на людину, виховуючи її почуття.

Досліджуючи сферу естетичних і моральних відчуттів, М. Машковський наводить таке твердження: «Моральні якості людей, їхні вчинки, етичні конфлікти, відображені у творах мистецтва в художньо-образному вираженні, збуджують і естетичні, і моральні почуття людини, сприймаються і оцінюються неначе з двох позицій – етичної і естетичної» [7, с. 46 – 47].

Мистецтво концентрує в собі найвищі зльоти людських думок і переживань, волі і емоцій. Воно навчав по-людськи розуміти, відчувати,

уявляти, насолоджуватися. Переживаючи і співпереживаючи справжній твір мистецтва, людина приводить у гармонію всі свої духовні сили.

Виховуючи добрі почуття, мистецтво протистоїть почуттям злим, нелюдям, брутальним.

Л. Толстой завдання мистецтва бачив у вдосконаленні, натхненні, вихованні почуттів. Сфера мистецтва, за Толстим, пов'язана із здійсненням добра. У трактаті «Що таке мистецтво?» він пов'язує дію мистецтва з етичним удосконаленням людини. «Відбувається еволюція відчуттів за допомогою мистецтва, – пише Л. Толстой, – витісняючи відчуття нижчі, менш добрі й потрібніші для блага людей більш добрими і потрібними для цього блага. У цьому призначення мистецтва».

У дійсно художніх творах закладено гуманістичний зміст. Мистецтво пізнає і будує людину. Французький мистецтвознавець і письменник А. Моруа стверджував: «Гарні книги ніколи не залишають людину такою, якою вона була до знайомства з ними. Читаючи їх, вона сама стає кращою».

Роль мистецтва у виховному процесі здійснюється через ряд його функцій: естетичну, виховну, комунікативну, пізнавальну.

Оскільки мистецтво в художніх образах відображає дійсність, воно дає відомі знання про неї. Хоча мистецтво пізнає світ, але є суттєва різниця між пізнанням у мистецтві й науковим пізнанням, вони не тотожні. Учений пізнає, щоб зрозуміти, пояснити. Художник пізнає, щоб відтворити, показати. Учений відкриває загальні закони, зв'язки усередині цілого. Подробиці цікавлять його лише як вираз загального. Художник бачить і показує перш за все конкретні деталі. Для вченого спростовані гіпотези зникають, знання спростовує старе. У науці істина і помилка несумісні. Для художника лиходійство і брехня такі ж реальності, як добро і правда.

Мистецтво неможливе без пізнання дійсності, але пізнання своєрідного. Спрямоване на формування людини та її стосунків з дійсністю, мистецтво відображає явища життя обов'язково у зв'язку із ставленням до них людей, пізнає і самі ці стосунки, прагнучи виявити їхню суть, витоки і тенденції розвитку.

Давньогрецький філософ Арістотель стверджував: «У мистецтві перш за все увагу привертає людина, взаємини людей, життя людини у суспільстві».

Мистецтво прагне охопити всю різноманітність людських стосунків і тому відображає явища дійсності, тобто предмет цих стосунків, у всіх подробицях і в більшому чи меншому узагальненні.

Наприклад, театр, кіно, живопис будують свої твори, як правило, на зображенні конкретних явищ дійсності і за їхньою допомогою розкривають досліджувані ними стосунки між людьми. Музика частіше бере предмет цих стосунків в узагальненому виді і тому наче «знімає» його, приховано маючи на увазі, а стосунки людей передає безпосередньо в їхньому становленні й розвитку, в їхньому переході в нову якість.

Метою статті є аналіз педагогічного потенціалу основних засобів мистецтва в контексті виховання стосунків статей в учнів.

До яких би явищ дійсності не зверталось мистецтво, воно вивчає людину в її відношенні до світу і самої себе, пізнає ці стосунки. Але на відміну від науки, для якої пізнання є головною її функцією, мистецтво веде його в єдності з іншими своїми функціями, перш за все – естетичною.

Естетична функція мистецтва, будучи домінантною, має визначальне значення для виховання культури почуттів і стосунків статей. Ф. Шаляпін описує це явище таким чином: «Завжди це було розчуленням перед тією чарівною новизною, яку мистецтво додає найпростішим словам, найбуденнішим речам, найзвичайнішим відчуттям» [12, с. 233]. Це надає мистецтву величезну силу емоційного впливу.

Відомий психолог Б. Теплов писав: «Зрозуміти художній твір – означає перш за все відчутти, емоційно пережити його і вже на цій основі розмірковувати над ним. З почуття має починатися сприйняття мистецтва; через нього воно має йти; без нього воно неможливе» [10, с.10 – 11].

Відомий фізіолог і психолог П. Семенов переконливо показав, що емоції мають глибокий художній вплив на людину, допомагаючи естетичному сприйняттю мистецтва. На думку вченого, емоції виникають за наявності потреб, для задоволення яких не вистачає інформації. Естетична потреба в мистецтві обумовлена пристрастю до пізнання людиною самої себе, стосунків людини з людиною і навколишньою дійсністю.

Значення естетичної функції в плані виховання культури стосунків

статей у тому, що вона формує стосунки людини з людиною «за законами краси».

«Мистецтво є особливий вид духовно-практичного освоювання дійсності суспільною людиною, що має за мету формування і розвиток її здатності творчо перетворювати навколишній світ і саму себе за законами краси» [11, с. 412].

Мистецтво породжує естетичне почуття, змушує людину захоплюватися, радіти, плакати, обурюватися, любити, ненавидіти, тріумфувати, сумувати, пережити ніжність чи скорботу. Впливаючи на емоційну сферу учнів засобами мистецтва, можна і треба виховувати культуру стосунків статей.

Мистецтво несе в собі виховну функцію. «Мистецтво є суспільна техніка почуття, засіб суспільства, за допомогою якого воно залучає до кола соціального життя найбільш інтимні й найбільш особисті сторони нашого існування. Правильніше було б сказати, що почуття не стає соціальним, а навпаки, воно стає особистим, не припиняючи при цьому залишатися соціальним» [4, с. 239].

Мистецтво здатне проникати у духовний світ людини до найпотаємніших його глибин і впливати на весь спектр її життєвих проявів, зміна яких веде до переорієнтації життєвих ідеалів, настанов, потреб, інтересів людини, стимулів, основ її практичної діяльності у потрібному суспільству напрямі. Таким шляхом досягається реалізація змісту художніх творів у життєвих проявах людей. Неможливо поза особистісним моментом мистецтву відтворити модель людської індивідуальності, що універсально розкривається, і тим самим сприяти вихованню, соціалізації особистості, перетворюючи її на суспільну істоту в межах всієї духовної культури людства.

Дія мистецтва на людину, її ідеали і етичний світ обумовлена постійною зверненістю до людини. Мистецтво прагне все звести до людини, всі явища показати в їхньому відношенні до людини. Воно само виступає як носій людського погляду на світ і тому може бути сприйняте і зрозуміле тим, хто сам має розвинене почуття і душу, властиву людині.

Коли ми говоримо про мистецтво, ми завжди говоримо про людину, бо мистецтво є те чарівне дзеркало, в якому людина бачить себе, якою вона є не тільки у своєму сьогоденні, але й у минулому, і в закладеній у ній перспективі свого майбутнього.

Розглядаючи виховну функцію мистецтва в житті людини,

В. Сухомлинський стверджував: «Мистецтво – це час і простір, у якому живе краса людського духу. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, піднімає себе до прекрасного, переживає насолоду»... І далі В. Сухомлинський писав: «Ніякі моральні повчання, як би мудро вони не були висвітлені життєвим досвідом і почуттям шанобливого ставлення до людської краси, не можуть закріпити в юних серцях ... благородні, високі почуття, якщо поряд із словом не стоїть мистецтво» [8, с. 585, 607].

Передаючи думки, почуття, стани, відтворні життєві ситуації, мистецтво входить у свідомість людей, визначає характер ціннісних орієнтацій, поведінки, стосунків, міркувань з тими виправленнями, які вносить життя цих людей у погляди, що є у них, обставини їхнього соціального буття. Образи мистецтва, збагачені в процесі сприйняття, починають жити у світі як вчинки, стосунки, почуття людей, перетворюючись на своєрідну реальність.

Мистецтво, зайняте пошуками етичних основ людського існування, навчає розпізнавати добро і зло, правду і неправду, красу і птварність.

Мистецтво є засобом виховання людських стосунків, у тому числі і стосунків статей.

У порівнянні з іншими сферами людського життя інтимні стосунки між чоловіком і жінкою посідають у мистецтві панівне місце. Це стародавня і вічна тема мистецтва.

Театр, кіно, музика, живопис, скульптура, художня література дають нетривіальне розуміння любові, безпосередньо формують культуру стосунків статей.

У розв'язанні цих складних проблем людського буття велику роль відіграє комунікативна функція мистецтва.

Мистецтво не виконало б жодної зі своїх функцій, якби не був забезпечений міцний зв'язок між художником і безліччю людей за допомогою створених ним творів. Основою зв'язку між творцем духовних цінностей і їхніми споживачами є комунікативна система. Глядач, читач, слухач – не тільки адресат, якому призначено повідомлення про результати духовної діяльності художника, але й об'єкт художньої дії твору (п'єси, фільму, музики чи живопису).

Якщо завдання комунікації в інших сферах суспільної свідомості

зводиться до передавання повідомлення від автора до адресата, то художня комунікація має духовно-практичний характер, така комунікація створює ефект спілкування, тобто своєрідний двосторонній зв'язок. Глядач, читач, слухач, залучений у відтворені мистецтвом стосунки людей, і сам входить у контакт з ними, а за допомогою їх з автором, обмінюється своїми переживаннями і думками, своїм життєвим досвідом. Художня дія ґрунтується на активному переосмисленні змісту твору, на його поєднанні з власним досвідом «споживача мистецтва».

Система художньої комунікації передбачає одночасне виконання твором трьох основних функцій: інформативної (інформувати глядача, читача, слухача про результати авторського пізнання і оцінки дійсності); сугестії (навіювати йому оцінки, викликаючи художні емоції, а з їх допомоги втілювати авторську позицію в його власну); організаторської (спрямовувати в єдине русло потік його власних, але викликаних твором спостережень, переживань, роздумів і вести до запрограмованих автором висновків і оцінок).

Специфічні комунікативні функції у творі мистецтва відіграють виразно-змістові елементи цього твору мистецтва. Наприклад, виразне зображення в живописі, мізансцена в спектаклі, кадр у фільмі, інтонація в тональній музиці тощо.

Отже, на відміну від інших різновидів творчої комунікації, мистецтво не тільки є засобом передавання, поширення певної інформації, але так чи інакше впливає на суб'єкт художнього споживання. У цьому процесі суттєво важлива двоспрямована активність: самого митця – автора творів і публіки, якій вони адресуються.

Спілкування в мистецтві характеризується своїм величезним просторово-часовим масштабом, але при цьому безпосередньою емоційною актуальністю для того, хто сприймає твір мистецтва. Причому передбачається не формальний контакт, а зацікавлений зустрічний відгук, акт спілкування.

Характерна властивість спілкування в тому і полягає, що воно передбачає співучасть, об'єднання із собою подібними. У мистецтві настанова на спілкування також неможлива без співучасті, пробудження у відповідь почуттів. Показово, що в мистецтві існує момент залучення до співучасті, до діалогічного спілкування. Саме досягнення такого роду спілкування, тобто спілкування на діалогічному рівні, і прагне

художник-митець, зацікавлений в глибокому збагненні змісту творів мистецтва, їх естетичних переваг. Художник запрошує своїх читачів, слухачів чи глядачів до самостійного розмірковування про сприйняте в мистецтві, стимулює їх власну естетичну активність.

Успішне завершення акту художньої комунікації великою мірою залежить і від того, як будуть сприйняті результати творчої діяльності митця.

Твір мистецтва виконає свою функцію тільки в тому разі, якщо він зуміє упровадити художні враження в емоційну пам'ять глядача, слухача, читача і стати частинкою його життєвого досвіду.

Як конкретно твору мистецтва вдасться здійснити дію на слухачів, читачів, глядачів? Механізм художньої дії можна зрозуміти у взаємозв'язку особливих можливостей твору мистецтва і особливої роботи психіки його глядачів, читачів, слухачів.

Своєрідність цього механізму полягає в тому, що, забезпечуючи передачу втілених у творі художніх образів дійсності безлічі людей, він слугує створенню ефекту духовно-практичної дії на особистість цих людей. Виразно-змістові елементи будь-якого художнього твору насичуються різноманітними виразними рисами і завдяки цьому набувають здатності порушувати в людській психіці життєві й художні асоціації, що в ній склалися.

Мистецтво використовує безліч асоціацій – від найпростіших до найскладніших. Усі асоціації можна поділити на три основні групи: предметні, емоційні та предметно-емоційні. Предметні асоціації передбачають сприйняття твору, уявлення про який-небудь зовнішній об'єкт; емоційна асоціація викликає емоцію суб'єкта асоціативної діяльності; у разі, коли об'єднуються емоції суб'єкта і його уявлення про зовнішній об'єкт, ми маємо справу з предметно-емоційною асоціацією.

Асоціативний зв'язок між твором мистецтва і його глядачем, слухачем, читачем здійснює сам твір. Художньо-виразні засоби, які використовуються при будові виразно-змістових елементів творів мистецтва, дозволяють викликати життєві й художні асоціації в психіці їхніх споживачів.

Яка роль театру і кіно у вихованні культури стосунків статей?

Театральне мистецтво найбільш пристосоване до діалогічного спілкування. Гете вважав, що «сцена і зал для глядачів, актори і глядачі створюють ціле тільки в сукупності».

Театр за своєю природою вимагає від глядача співтворчості, активності сприйняття, уяви, мислення.

«На відміну від літератури, від живопису, скульптури, глядач, що прийшов до театру, стає не споглядальником вже створеного, а безпосереднім співучасником творчості. Він активно залучений театром у живий процес самого створення сценічного твору хвилюючого – «вистави». Глядачі й актори перетворюються на єдиний художній організм, який починає дивитися, слухати, дихати як єдине ціле. Таке співпереживання – висока радість, дарована людині театром» [Цит. за: 9, с. 12].

Театр не тільки школа співпереживання, співтворчості, але й школа життя.

Арістофан вважав, що театр робить людей розумнішими і кращими. Кафедрою добра називав театр Гоголь. Герцен визнавав у ньому найвищу інстанцію для розв'язання життєвих питань. Шиллер стверджував, що театр має в своєму розпорядженні найбільш уторований шлях до розуму й серця людини. Дзеркалом людського життя, прикладом вдач, зразком істини називав театр Сервантес. Предмет театру, за словами Белінського, виключно людина і її життя, в якому виявляється найвища, духовна сторона загального життя всесвіту. "Чарівним краєм" назвав театр Пушкін [Цит. за: 9, с. 7 – 8].

Знаменитий драматург ХХ століття Бертольт Брехт підкреслював діалогічність театрального мистецтва, він вважав, що глядач під час вистави порівнює, думає, і наче сам бере участь у кожному спектаклі. У той же час, – відзначав Брехт, – театр має навчати критично роздумувати, причому роздумувати глядач має не тільки про мистецтво, але й про реальне життя, про стосунки людей в суспільстві.

У театрі можливо все: сміх і сльози, горе і радість, захоплення і печаль, презирство і співчуття – тобто все багатство емоційних проявів душі людини.

Театр відіграє особливо глибоку, емоційно активізуючу роль у розвитку стосунків чоловіка і жінки.

Естетичне співпереживання любові на сцені відбувається як глибоке проникнення людини в образи і ситуації чарівного, повного прекрасних мрій світу художнього театру. Магія мистецтва театру зворушує серця, окриляє уяву, створює естетичну атмосферу любові, одухотворяє прагнення закоханих.

Театр розвиває мовну культуру, збагачує словник закоханих, розвиває красу і витонченість стосунків.

Театр глибоко проникає у сферу інтимного життя людини. Він збагачує культуру стосунків чоловіка і жінки, сприяє естетизації їхніх плотських потягів. Ось чому театр відіграє велику роль у вихованні в учнів культури стосунків статей.

Роль виховної і комунікативної функцій кінематографа у справі

виховання культури почуттів, культури спілкування, культури стосунків статей також є дуже великою

Справжній твір кіномистецтва примушує замислитися глядачів про себе, особисте щастя, знов осмислити або переосмислити свої погляди на життя.

У цьому плані цікавий глядацький успіх кінофільму «Москва сльозам не вірить». Статистика свідчить: за перший рік прокату картину подивилося понад 80 млн. осіб. Успіх рідкісний, але чому?

Винятковий успіх фільму у глядачів, мабуть, пов'язаний з його поліфонічністю, багатоплановістю. Художні потреби любителів кіно були задоволені в різних напрямках. І перш за все картина привернула увагу глядачів філософією пошуку щасливої долі. Фільм затверджує старий, як світ, етичний імператив: шлях до щастя – у прояві найкращих рис особистості, її здібностей і таланту, волі і завзятості перед лицем труднощів, у прояві порядності, благородства, що вдягнулися у форми людської простоти, скромності, природності. Цим фільмом глядач, як етичним камертоном, ще раз зміг перевірити чистоту «звучання» відомої або йому властивої філософії пошуку щастя, вірності вибору життєвого шляху, прийнятих рішень. Іншими словами, за своїми художніми заслугами фільм добре кореспондував з пізнавальною домінантою в структурі художніх потреб глядачів.

Здатність глядача до співпереживання героям, а також до естетичної насолоди під час сприйняття досконалого твору мистецтва пробуджують у нього високі почуття і думки, викликають стан катарсису, прагнення до духовного очищення і оновлення. На думку П. Якобсона, у процес художнього сприйняття, переживання включається вся людина з властивими їй оцінками, ідеалами, моральними переконаннями, уявленням про своє призначення. І все це поживається під час процесу художнього сприйняття, народжує ставлення до сприйнятого. Але разом з тим, як підкреслює Якобсон, ці думки, це ставлення самі можуть певною мірою змінитися під впливом твору мистецтва, під впливом отриманого враження, що розширило наші духовні горизонти. Так, мистецтво перетворюється на величезну рушійну силу, що формує ... людину, – робить висновок автор [14, с.61].

Проте у функції кіномистецтва, що емоційно заражає, є і зворотний бік. Усі псевдохудожні вироби ремісництва, «шедеври» масової культури сприяють огрубленню почуттів, збідненню

внутрішнього світу людини, що особливо небезпечно в молоді роки, коли імунітет до всього вульгарного, поверхового недостатньо стійкий.

Сексологізація кіномистецтва, порнографічне мистецтво – це неповага до людини.

Автор абсолютно згоден з М. Віслоцькою, яка в дефіциті культури вбачає нездатність провести розмежувальну лінію між нормальною здоровою еротикою і порнографією. Історія мистецтва, як стверджує М. Віслоцька, однозначно свідчить про те, що нагота людського тіла із самого зародження цивілізації була джерелом натхнення художників, що творять для своїх сучасників, небайдужих до краси навколишнього світу. На жаль, можна констатувати, що порнографія – дегенеративна форма еротичної творчості – помітно витісняє справжні зразки мистецтва у цій сфері [3, с.60].

Нерідко автори однобічно і низько показують стосунки між статями, часто адюльтер стає загальним місцем багатьох фільмів і спектаклів. Автори подібних «творів», експлуатуючи цю тему на побутовому рівні, не піддаючи ні серйозному аналізу, ні етичній оцінці, фактично «санкціонують» її, бо дуже безтурботно і безвідповідально, а іноді й навіть смакуючи розповідають про подружні зради. У результаті страждає не стільки душа окремої людини, скільки сім'я в цілому як суспільний інститут.

Має рацію Л. Лиходеев, коли підкреслює, що розбещеність існує. З розбещеністю треба боротися набагато суворіше, ніж думає мораліст-любитель, і набагато ширше, ніж він припускає. Але не за допомогою святенництва і забобонів, а за допомоги правди. Справжнє мистецтво і розбещеність – поняття несумісні. Оскільки справжнє мистецтво – це завжди правда [6, с. 35].

Отже, виховувати культуру почуттів, культуру стосунків статей можливо тільки на зразках високого мистецтва театру і кіно, виключаючи його сурогат.

Найважливішим чинником, що виховує в учнів культуру стосунків статей, є музика і образотворче мистецтво.

Яка виховна роль музики? Вже Арістотель підкреслював: "...музика здатна надавати відому дію на етичну сторону душі; і якщо музика має такі властивості, то, очевидно, вона має бути включена до числа предметів виховання молоді" [Цит. за: 9, с. 414].

Музика – це саме те, що так необхідне в ранній юності, коли сфера

інтимного величезна і дуже мало усвідомлена конкретно. Чуттєвість, розбуджена дозріванням, стимулюється музикою, формується нею, нарешті, програється нею. Ось чому так важливо виховання музикою.

Музика є найважливішим засобом вдосконалення стосунків статей.

Музика збагачує стосунки чоловіка і жінки цінностями духовної культури, додає велику витонченість і красу любовним відчуттям і прагненням, розчиняє свідомість в атмосфері гри звуків, тонального чарівництва.

Закохані мимоволі звертаються до музики. Вона приносить їм естетичне задоволення, що відповідає рівню розвитку їхньої культури, збагачує стосунки.

Чарівну силу має музика, яка висловлює захоплення якнайтоншим людським почуттям – любов'ю.

«Виховний вплив музики в цій сфері духовного життя підлітків величезний. Музика, що втілила в собі голос люблячого серця, захопленого, зачарованого красою жінки, виховує в майбутніх дружинах і чоловіках, матерях і батьках романтичне, чисте, благородне відчуття ніжності. Пізнання безпосередньої мови душі тих музичних творів, які оспівують любов, я б назвав емоційно-естетичною школою виховання майбутніх чоловіків і жінок...» І далі В. Сухомлинський писав: «Хай буде менше бесід і лекцій, диспутів і вечорів питань і відповідей про любов; хай тихо, безмовно підлітки вслухуються в музику про любов» [8, с. 599 - 600].

Сила музики в її дивовижній здатності зачіпати потаємні струни людської душі, вдягати думки і почуття людини в прекрасне поєднання тонів, ритму і звуків.

Музика, за словами Гегеля, виражає всі «особливі почуття і всі відтінки радості, веселості, жарту, примхи, захоплення і тріумфування душі»..., нарешті, «благоговіння, глибокої поваги, любові» [5, с. 93, 290].

Художньо-виразні засоби в музиці будуються на узагальненні досвіду слухо-асоціативної роботи.

Переважає більшість предметів дійсності не мають скільки-небудь певної акустичної характеристики. Тому слухо-асоціативна робота психіки не може ґрунтуватися на зв'язках з певними предметами, як це відбувається при її зорово-асоціативній роботі. Коло такого роду

життєвих асоціацій тут порівняно вузьке. Тому головною підставою виразно-змістових елементів музичних творів є інтонації. У музичних інтонаціях узагальнений досвід всієї різноманітної звуко-асоціативної роботи. У виразно-змістових елементах музичних творів, як правило, невиразні збудники життєвих і художніх асоціацій: вони перебувають у поєднанні. Музична інтонація і є таким поєднанням. На основі такого поєднання формуються художньо-виразні засоби музики, перш за все фонди її «символічних інтонацій», навколо яких і утворюються «надзвичайно міцні асоціації» [1, с. 189 - 190].

Таким чином, музика створює здатність чути гармонії і ритми людського життя. Завдяки композиторам ми переживаємо життєві стани музично. Найвищі зльоти життя ми відчуваємо мелодіями І.-С. Баха, В.-А. Моцарта, Л. В. Бетховена, П. Чайковського, С. Прокоф'єва, Д. Шостаковича. Переповненість життям виплескується з нас улюбленими піснями. Музика – це звучне життя. А переживання музики – справжнє «відчуття життя».

Культуру стосунків статей в учнів формує також активна естетична дія скульптури і живопису.

Живопис – найбільш глибокий і чуйний дослідник виразних рис зримого світу. Його твори можна назвати енциклопедією знайдених у житті й переданих в узагальненому виді численних виразів очей і облич, жестів рук і станів тіла, окремих рухів і цілісного положення людських фігур. Видатні живописці сполучають в одному зображенні виразні можливості багатьох подібних моментів, концентруючи величезний досвід зорово-асоціативної роботи суспільної свідомості. Завдяки цьому живопис надає своїм образам виразність незрівнянно більшу, ніж у житті. Скульптура і живопис естетично розкривають суть людини. Вони впливають на стосунки між статями: по-перше, художньо перестворюють цілісну фізичну і духовну суть чоловіка і жінки; по-друге, естетично виділяють і підкреслюють їхні характерні особливості; по-третє, зображують за законами краси певні ситуації інтимних міжособистісних стосунків (залицяння, обійми, поцілунок тощо) [2, с. 239].

Звертаючись до творів скульптури і живопису, учні збагачують свої уявлення про шукану досконалість, про ідеальні якості і форми людини. Вони набувають витонченого смаку і прагнення будувати свої стосунки відповідно до естетичних вимог.

Образотворче мистецтво, і перш за все давньогрецьке, будучи еталоном втілення чоловічої і жіночої природи, відображає в гармонійних художніх формах красу людини; воно створило зразки людської досконалості, естетичній гармонії тіла і духу, збагативши тим самим, зрештою, і зміст культури почуттів.

Величезний естетичний вплив на глядача справляють образи жіночої краси, втілені в статуях Афіни Паллади, Артеміди і Деметри.

Естетизація образу жінки в скульптурах давньогрецьких майстрів сприяла облагороджуванню стосунків статей, створила вищу естетизацію цих стосунків, відкрила таємниці людської краси.

Давньогрецьке мистецтво показало красу оголеного тіла людини, і перш за все, за словами Василева, тіла жінки, канонізувало для прийдешніх поколінь його красу, його витонченість, перетворивши його на об'єкт емоційного споглядання, що надає особливу, вищу насолоду.

Мистецтво має особливі засоби невербального вираження душевних станів – музичні, хореографічні, живописні, яких не має в своєму розпорядженні реальне спілкування. Значення художнього спілкування полягає в тому, що воно робить нашими партнерами, нашими улюбленими друзями видатних представників роду людського, особливо душевно багатих і духовно сильних, розумних і тонких, благородних і людяних.

Література

1. Астафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. – М. – Л., 1963
2. Василев К. Любовь – М.: Прогресс, 1982.
3. Вислоцкая М. Искусство любви. – М.: Физкультура и спорт, 1990.
4. Выготский Л.С. Психология искусства. – М., 1987.
5. Гегель Г.В.Ф. Эстетика: В 4-х т. – М.: Искусство, 1971. – Т.3.
6. Лиходеев И.А. Искусство - это искусство. - М., 1970.
7. Машковский Н.Н. Рациональное и эмоциональное в нравственном развитии. – М., 1976.
8. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина.
9. Таранов П.С. Управление без тайн.
10. Теплов Б.М. Психологические вопросы художественного восприятия // Известия АНН РСФСР. – М. – Л., 1977. – № II.
11. Толстых В.И. Искусство и мораль. О социальной сущности и функции искусства. – М.: Политиздат, 1973.
12. Шаляпин Ф.И. Страницы из моей жизни. – М., 1990.
13. Шелли. Письма. Статьи. Фрагменты. - М., 1972.

14. Якобсон Л.М. Психология художественного восприятия. – М., 1964.

В статье анализируются возможности основных средств искусства в воспитании отношений полов у старшеклассников. Констатируется огромный воспитательный потенциал выдающихся художественных произведений в подготовке молодежи к жизни.

Ключевые слова: отношения полов, культура, воспитание личности.

In the article possibilities of the main means of art in education of relations of sexes are analysed for senior pupils. Enormous educational potential of prominent art works is stated in preparation of young people to life.

Key words: relations of sexes, culture, education of personality.

Мезеря І.В. – кандидат педагогічних наук, доцент Луганського інституту післядипломної освіти (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Г.П. Шевченко

УДК 37.036 (477)

АРХІТЕКТОНІКА ХРЕСТОМАТІЇ З ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Н.Є. Миропольська

Стаття розкриває функції змістового наповнення хрестоматії з художньої культури для 11-ого класу. Збалансованість емоційного та інтелектуального, гармонізація особистості учня допоможуть йому відчувати, переживати слово, а за ним і долю або твір митця, а не просто фіксувати його як зовнішню інформацію, що залишається нейтральною для учня. Тексти хрестоматії мають сформувати у старшокласників бажання знайти власне слово, а не запозичувати його в інших.

Ключові слова: художня культура, архітектоніка, старший шкільний вік.